

A biblia.

(Walters W. Frank után.)

(Felolvasás.)

A bibliáról beszélni akarva, először is ki kell fejeznem mély tiszteletemet a könyv iránt, melyet „bibliának” — könyvek könyvének nevezünk. E könyv iránti tiszteletem soha sem volt őszintébb és valódibb, mint most. A levelei, részei és versei iránti babonás, sőt bálványozó tiszteletem megszűnt, de ahelyett tisztelem azt mélyen, mint az ember vallásos életének magyarázóját.

A legközönségesebb pontról tekintve is, e könyv ezer meg ezer gondolat és emlék által van megszentelve. Sokan kincs gyanánt őrizzük a régi bibliát, melyre anyáink könyvei hullottak, melynek egyes levél-szegleteit atyáink behajtották, s melynek lapjairól Isten nevét kiejteni először tanultuk. Vanak mondatok benne, melyek mint mult idők látomásai visszhangzanak. Társunk volt e könyv élettörténetünk válságaiban; halhatatlanságról zengett szeretteink sirjánál; a vigasz és remény szavait hangoztatta sötét és kétségbeejtő óráinkban; annak nyelvén vallottuk meg bűneinket s dicsérő hymuszait énekeltük templomainkban. — Vegyétek el e könyvet — s emlékezetünk kertjének legszebb virágai lesznek elragadva.

Csak mint a mult emléke is, a biblia szent könyv. Történetei lehetnek mesések, felfogásai tudománytalanok. Istenről való nézetei gyakran gyermekiesek, példái gyakran veszélyesek, erkölcstana néha kétes; olvashatjuk tán ritkán, s el is temethetjük a régiség maradványai közé: de legalább gyöngéd kézzel s tiszteletteljes szavakkal fognók eltemetni; sirja szentelt emlékektől fogna illatozni, s emlékkövére ezt írják: *Itt, egykor, atyáink imádkoztak.*

De mi nem akarjuk a bibliát eltemetni, és pedig sok okból. A biblia nem halhat meg. Lélek van e könyvben, mely elég hatalmas befolyásolni a szívet, oktatni az értelmet. Mídon elgondoljuk, hogy századokon át az emberiség felett

minő hatalmat gyakorolt, lehetetlen hinnünk, hogy befolyása egyhamar megszűnhetnék. Nemzedékeken át a bibliát a világ legvilágosultabb nemzetei úgy tekintették, mint az ihletés forrását. Ide jöttek az emberek megtanulni Isten akaratát. Szavait úgy tekintették, mint az örökkévalónak nyilatkozatait, mint valódi igazságokat. S ma, e tudományos korban is, e régi könyv, melynek legkésőbb írott része is 1700 éves, ott van minden ker. szentélyben, s szavai, mint a csalhatatlan bölcsesség kifejezései, olvastatnak az oltárról.

A szent irás hatalmára vonatkozólag legyen szabad fölolvashom két különböző embernek — Newman H. Jánosnak és Parker Tivadarnak — nyilatkozatát. Newman, egy római katolikus, így ír: „Ki fogja tagadni, hogy a protestáns bibliának megragadó szépsége és bámulatos nyelve nem egyike az eretnekség erődeinek ez országban? Ott hangzik az a fülekben, mint zene, melyet feledni nem lehet; mint harangszó, melyet a megtért ki nem kerülhet; részévé lett a nemzeti érzületnek, horgonyává a nemzeti komolyságnak; a megholtak emléke áthatol abba; a gyermekkor hagyományai be vannak vésve verseibe; erő és hatalom rejlik szavaiban; mindaz, a mi gyöngéd, szép, tiszta és jó, a bibliából beszél az angolhoz; szent dolog az előtte, melyet kétség el nem homályosít, vitatkozás be nem szennyez.“

Parker, egy rationalista, így szól: „Görögország irodalma, mely a templomok és hőstettek országából tömjén gyanánt fölemelkedik, nem gyakorol fél-akkora befolyást, mint ezen multban és jelenben megvetett nemzetből eredő könyv; olvassuk azt vasárnapokon országunk tizezer szószékén; a nap soha sem halad le csillámló lapjain; elhat az a köz ember kunyhójába s a király palotájába; beszöve van a tudós irodalmába, s szinezi az utczai beszédet; a kereskedő nem vitorlázik anélkül; hadihajó nem megy ütközetre, hogy a biblia ott ne lenne; belép az ember magányába; bevegyül az élet örömébe és bánatába; az eljegyzett leány ebből imádkozik erőért az új kötelességekre; a házasságkötésnél ott van; a betegszobában nem hiányzik; s a világi lázban a fájó fej lágyabb vánkosra lel, ha a biblia alatta van; a tengerész, hajótörésből menekülve, ez első kincsét ragadja meg, s Istennek szenteli.“

Mély oknak kell lenni, a mely ez irat-gyűjtemény iránti mély tiszteletet eszközli. Csak a lélek mozgathatja a lelket; csak az észszerű és szellemi tarthatja fenn magát a világ változásai közben. Nincs mért félnünk tehát, hogy a bibliát el kell temetnünk. Az nemcsak élő, hanem *halhatatlan*. Élni fog, a míg az emberiség él; túléli a vallásokat, a nemzetek bukását. Bármilyen is a bibliai kritika eredménye, a megingatható dolgok alatt mégis maradni fog valami állandó és szilárd. Ez állandó és szellemi elemek fölfedezése komoly figyelmet kíván, hogy felismerhessük, mi a bibliának éltető lelke, mely az ember vallásos tehetségeire oly nagy befolyást gyakorol.

Tudnunk kell, először, hogy a biblia egy irat-gyűjtemény; nem annyira *könyv*, mint *könyvtár*. Vannak, kik hiszik, hogy a bibliának nemcsak szavai csalhatatlanok, hanem kötése és táblái is, s hogy a mi benne van, az mind isteni, a mi kívül van, az mind istentelen. — A héber és keresztény iratoknak e gyűjteményében különböző könyveket találunk; vannak abban sajátságos és kétes jellemű, sőt még erkölcstelen történetek is; vannak szerelmi dalok, világias elvek, sőt kétségbe ejtő skepticismus is. Mégis azt kívánják tőlem, hogy a hitnek vagy inkább hiszékenységnek erejénél fogva fogadjam el azokat, mint Istentől ihletetteket. Mert a Dávid zsoltárai megindítanak, higyjem, hogy a Dávid átkai is ihletve vannak. Mert az Ezsaiás nemes jövendöléseinek lelkesülök: fogadjam el az *Énekek éneke* mysticismusát s találjak csalhatatlan igazságot a *Predikátor* gyáva kétségbeesésében.

Tudnunk kell azt is, hogy e könyvek egybefoglalása részben a véletlennek, részben bigottságnak eredménye. Vannak más zsidóiratok — az apocryphák — melyek épen oly joggal követelhetnének ihletettséget, mint a canonikusok. Sőt vannak *evangeliumok* és *levelek* is, melyek kihagyattak az Új Testamentumból. És mivel a bibliában levő könyvek a zsinatok többsége által canonicusoknak nevezettek s együvé kötettek: az a babona keletkezett, hogy a bibliában minden csalhatatlan igazság, de a mi kívül van, az mind tévedhető és istentelen tudomány. Ennélfogva, midőn a „biblia ihletettségéről“ hallunk beszélni, kérdezzük meg, hogyan értik? A leveleket és kötést e, vagy a tartalmat? Ez utolsó esetben is, hogyan

bizonyítják? Ha az evangéliumok ihletettségét bebizonyíthatnák is, hogyan bizonyítják a Krónikák isteni tekintélyét? Vagy a Pál leveleinek csalhatatlansága után, a Jónás könyvének abszolút igazságát? Mert a biblia nem követel ihletettséget és csalhatatlanságot összes könyvei számára, s a ki ezt mégis állítja, be kell bizonyítania, hogy minden egyes könyv Istennek közvetlen ihletéséből eredett.

De azt mondom, hogy a biblia nemcsak könyvek gyűjteménye, hanem *emberi* könyvek gyűjteménye. A biblia reánk nézve csak úgy bír becsesél, ha emberi könyv. Ha bebizonyítható lenne, hogy e könyv valamely titokzatos, természetfeletti bölcseséget tartalmaz, mely természetes észszel fel nem fogható, hanem hódoló hittel elfogadandó: akkor tekinthetnénk tán némi bámulattal rá, mint egy csodára, de midőn az ész és lelkiismeretet annak abszolút tekintélye előtt föladjuk: a biblia elveszíti szépségét és báját, s megszűnik élő hatást gyakorolni a lélekre és szívre. A biblia isteniségének dogmája nagyon sok babonás visszaélésnek és bűnnek volt okozója. E könyvből védelmezték a rabszolgatartást, az üldözést, a sok-nejüséget, a háborut s némely alávaló bűnöket. A rabszolga-tartó érvet talált e szavakban: „legyen átkozott Canaan, s szolgája az ő testvéreinek.“ Amerika déli államaiban magok a papok, a bibliára hivatkozva, ellenezték az emancipatiót. Uj Anglia kegyetlen puritánjai, minden lelkiismereti nyugtalanság nélkül vezették a remegő vénasszonyt a máglyára, mert meg vala írva: „ne hagyd a boszorkányt élni.“ A Mormon meg van győződve, hogy 20 feleséget is tarthat, mert Ábrahám és Dávid is sok-nejűek voltak.

Miután a biblia isteniségének tana ily roszakat eredményezett, sokkal helyesebb lesz e könyv jelentőségét annak emberi voltában keresni; mert az a legemberibb, mit valaha irtak. Valamely meggondolatlan nő ír három kötet regényt, telve gyilkolással, házasság-törésekkel — s rámondják, hogy emberi, hogy megkülönböztessék a bibliától, mely emberfeletti. De én azt mondom: nem, az nem emberi, hanem embertelen, természetellenes, mesterséges szörny. De a könyv, mely mély érzés szüleménye, mely emelkedett szellemnek műve — az már emberi. Olvassátok Shakespeare Hamlet-jét, vagy Vihar-ját, vagy Lear Király-át, s meghalljátok a költő szívének do-

bogását, megérezitek érverését, meglátjátok szeme villámlását. Ebben az értelemben a biblia legemberibb irat; benne van az emberség a maga természetes mivoltában, örömeiben és szépségében, bűnében és rútságában, bölcseségében és balgaságában, hitében és kételkedésében. A biblia mesterkéeltség nélkül mutatja fel az embert és a világot.

És mily óriási munkát fordítottak az emberek a „biblia összhangba hozatalára,” hogy megfelelő legyen elméleteiknek s kedvencz tervrajzaiknak! Az evangéliumoknak u. n. „összhangja” az irodalom különösségei közé tartozik; különösen a Máté és Lukács genealogiái-nak egyeztetése, vagy a feltámasztás történetének összefüggővé tétele. A biblia nem követel összefüggést önmagának. Az a legkevésbé összefüggő könyv, részint azért, mert különböző könyvekből áll, részint, mert egy összefüggetlen s állhatatlan teremtményt, az embert magyarázza. Ha a biblia az absolut erkölcsiségnek, erénynek s politikai igazságoknak megállapított könyve lenne: rég elenyészett volna. Én szeretem e könyvet, mert nem az istenek, angyalok, cherubok és seraphok nyelvén beszél, hanem egészen emberi hangon. Nem a felületest és mulandót, hanem a mélyet és maradandót tartalmazza. Olvasom a zsoltár-írók és próféták szavait . . . és mily emberiek! E tiszteletteljes kételkedések, e merész érvelések Istennel, e borzasztó átkok, e bánatos bűn-vallomások, a túláradó öröm e kitejezései — — mind mily emberiek! Kételkedem Jóbbal, érvelek és sirok Jeremiással, örvendezek Ezsaiással, hála-adó vagy bűn-bánó zsoltárt éneklek Dáviddal. — A humanitás nagy szive dobog e mondatokban; az egyetemes lélek él e szavakban. — Ez a biblia hatalmának titka — teljesen emberi.

És ha a kritika megtanít, hogy a bibliában sok legenda-és regeszerü elem van, elfogjuk-e ezért dobni azt mint értéktelent? Oh, nem! Ekkor is becsülni fogjuk azt, mint a legendák és hitregék korszakainak tudósítását, mint az emberiség gyermekkorának hagyatékát. Elég, hogy az emberek egykor e dolgokat hitték, s e hívés folytán leírták. Bámulatos kövületek azok a világ nagy vallásainak rétegei között. Midőn fölássuk, különösöknek látszanak, de azért össze nem törjük; nem, mert egykor éltek, nőttek s megfelelték a célnak; most

meghalva vannak s új nemzedék állott elő, de ne tagadjuk meg származásunkat.

Azt mondhatja valaki, hogy ha én a bibliát tisztán emberi könyvnek tartom, természetesen tagadom, hogy az Istennek kijelentése volna. Válaszom ez: a biblia csak annyiban isteni kijelentés, amennyiben emberi mű. Tagadom, hogy a biblia természetfölötti tekintélylyel bírna, de örömet megenyedem, hogy az egy kijelentés, abban az értelemben, a melyben az egész emberi történelem nem egyéb, mint Isten könyve. Mert csak az a kijelentés lehet hasznos, mely emberi nyelven szól s az emberi tehetséghez van alkalmazva. Ki tudna kijelentést képzelni más uton, mint az ember lelke és szive által? Azt mondják, hogy a biblia isteni kijelentés, hogy kijelentett igazság van pl. e szavakban: az Isten szeretet. De ki ne látná, hogy e szavaknak csak úgy van értelme, ha saját tapasztalatunkból magyarázzuk. A biblia nem mondja meg, hogy mi a szeretet; csak a betűket mutatja, melyeknek nincs jelentése, míg saját lelkembe nem tekintek s kérdelem: „szegény szivem, meg tudod-e mondani, hogy mi a *szeretet*? És erre jó a felelet: — a szeretet az az érzelem, mely az embereket a családokban és a társadalomban egybeköti; mely ösztönzi az embert, hogy éljen, nem önmagáért csupán, hanem másokért is; és a mely a kölcsönös szolgálat és hősi önfeláldozás tetteire buzdítja.“ És ekkor elgondolom az emberi szeretet legszebb kifejezéseit, a szülők, a családtagok, a testvérek szeretetét; aztán fölemelem s átalakítom egy végtelen és örök szeretetté, s az emberi érzelmek létráján emelkedve megtalálom az utat Istennek nagy szívéhez. Észerint a kijelentés nem az irások lapjairól, hanem az emberi élet tapasztalataiból érkezik hozzám. Örökké olvashatnám a szavakat: az Isten szeretet; tekinthetnék rájuk bámulattal és tisztelettel, mint Istennek saját nyilatkozatára; de ha magam nem ismerem meg az emberi szeretetet, ama szavaknak nem lesz jelentése.

Ezekből folyólag, a protestántizmus ezen jelszavának: „a biblia, és csupán a biblia a protestánsok vallása“ — nincs semmi értéke és jelentősége. Mert egy könyv hogyan lehet vallás? Erre azt mondják tán, hogy a bibliának *értelmét* s nem magát a könyvet értik ama szavak alatt. De hogyan találjuk meg a betűk, szavak és mondatok értelmét, ha azokat gondo-

lattá és érzéssé nem magyarázzuk, s hogyan magyarázzuk, ha nem a csalatkozható ész gyakorlása által? Csalhatatlan könyv semmit se használ csalhatatlan magyarázó nélkül, s csalhatatlan magyarázó semmit se ér csalhatatlan értelem nélkül, mely annak tanításait felfogni képes.

Az emberi természetén túl nem mehetünk, s nagyobb bizonyosságot elérni nem tudunk, mint azt, a mely az ember tapasztalatán alapszik. A római egyház e tekintetben elég következetes volt; mert egy csalhatatlan könyv csalhatatlan egyházat kíván magyarázóul, ez pedig egy csalhatatlan főt vezetőül. És így a pápában, mint Krisztus helyettesében és Isten képviselőjében vetett hit teljesen logikai kifolyása a csalhatatlan könyvekben és természetfölötti tekintélyben helyezett hitnek. De midőn a pretestáns a bibliáról, mint saját egyetlen vallásáról beszél, tulajdonképen ezt érti: „az én biblia-magyarázatom és csakis ez az igaz isteni bölcsesség az emberek idvezítésére.“ — Innen van a felekezetek sokasága, melyek különféle tanokat hirdetnek, különféle szertartást végeznek, kitagadják egymást, mint eretnekeket, és mégis mindenik azt állítja, hogy tanai, ritusa, sőt a kitagadás is szentesítve van a könyv által, melyet csalhatatlannak tartanak. Valóban, ha a természetfölötti kijelentés ilyeneket szül, méltán ohajthatjuk, hogy hagyassunk az emberi ész és természetes tapasztalat alapján.

Visszautasítva tehát minden természetfölöttiséget, úgy tekinthetjük a bibliát, mint a gondviselés által vezetett ember lelki történelmének egy ránk nézve kiválóan fontos okmányát. Más vallások szent könyvei is ép oly fenségesek lehetnek, mint ez. Más nagy próféták is lehettek oly, vagy legalább hasonló bölcsék és szentek, mint a nazarethi Jézus. De azok még sem állhatnak velünk oly szoros viszonyban, mint a mi bibliánk, és mint a ker. hit nagy alapítója. Midőn e könyvben az embernek századokon át haladó ösvényét nyomozom, s a vallásos öntudat fejlődését kísérem; midőn egy oly életben, mint a Jézusé, az egyéni ember tehetségét s a lélek végtelen forrásait és képességeit fölfedezem: határtalan reményem és hitem támad, hogy a szenvedés, bűn és zürzavar között is egy isteni bölcsesség működik, mely rendet hoz elő a zavarból, világosságot a sötétből s életet a halálból. Becsülöm e történel-

met, nem azért, mert egyedül szent, hanem mert megértem belőle azt, hogy minden történelem mikép szent, és azt, hogy a *növekedő ember* nyilatkozata egyszersmind az *Isten kijelentésének* is nyilatkozata. Midőn az emberiség folytonos haladását elgondoljuk, midőn látjuk, hogy egy ellenállhatlan törekvés vonul át az emberi tapasztalat változatos folyamán; midőn felfogni próbáljuk a nagyságot és dicsőséget, a mely felé e törekvés jövőben is működni fog: ekkor magasztos felfogást nyerünk amaz *örök Lényről*, ki kijelentve van amaz Egyetemes Bibliában, melynek alkatrészei: *a természet és az ember*. Épen mint a sziklák lábaink alatt rendszeres és fokozatos fejlődésről beszélnek: úgy mutatja a biblia is az emberi természet növekedését a barbarizmus és babona korszakain át a szellemi emberségbe.

A biblia egy *kulcs*, vagy inkább *arany kulcs*, de sok vegyítéssel; arany kulcs fénylő gyöngyökkel, de nem tökéletességgel. A biblia egy kulcs, mely a történelem nagy kincs-tárát felnyitani segít. De az emberek helytelenül használták a bibliát: körülzárták, mint a szövetség ládáját; az oltárra helyezték s babonás tisztelettel hajoltak meg előtte. Mikor hallok, hogy „a biblia Anglia nagyságának titka,“ és hogy iskoláink „istentelenek,“ ha azokban egy bibliai rész minden reggel nem olvastatik: mindig a héber istennek amaz arany képe jut eszembe, melyet Áron állított volt, mert Mózes későn jött le a hegyről s sötét felhő borította a Sinai csúcsát. Épen így, midőn az emberek megszűnnek hinni, hogy Isten jelen van a lélekben, s midőn a szellemi Sinai besötétül: vallásukat egy könyvben találják meg, melyet az elrejtőző istenség jelképeül tekintenek. A bibliát bálványozva, az emberek elfeledték annak igaz jelentőségét; csak a bibliát ismerve, összezavarták értelmét; azt istennek nevezve, elfeledték emberi voltát, s a babonás tisztelet által eltévesztették helyes használatát.

Vegyük le a bibliát az oltárról s vigyük magunkkal a világ történelmébe, hogy segítsen megérteni az ember fejlődését és halhatatlanságát. Vegyük ki a szentélyből s legyen az hasznos vezérünk, nem hogy az Isten természetének titokzatosságát kijelentse, nem hogy a jövendöléseket és csodákat fejtegesse, nem hogy a tudományt határoló sötétséget elosz-

lassa — hanem hogy tanítson hűvek lenni Istenünkhöz s igazak embertársainkhoz, s bizonyítsa, hogy a kötelességek hű teljesítése által a legszebb életet éljük és az emberiség jóllétét munkáljuk.

A biblia egyetemessége annak becsét s igaz emberi voltát leginkább bizonyítja. Megvan e könyv minden ker. felekezethöz; a barát czellájában olvassa; a mohamedán meghajtja fejét annak ősz törvénye előtt; a bölcsek elmélkedik igazságain; az özvegy sir vigasztaló szavainál, s a kis gyermek örömmel hagyja el játékát, hogy hallja ennek történeti elbeszéléseit. Így kell felfognunk azt. Az egyetemes lélek szól abból, a kegyesség és fájdalom, a szeretet és tisztelet nyelvén, melyet mindenki megérthet. És így, midőn a kritika bevégezte teendőjét s a könyv átment a modern gondolkozás bírálatán: sokkal inkább fogjuk szeretni azt. Midőn a biblia felőli babona elenyészett, midőn nem bálványozzuk azt s nem magasztaljuk fel mint csalhatatlant: ekkor lesz az számunkra a „könyvek könyve,” *szent* koráért, *kedves* emberi voltaért, és *becses* a vallásos gondolkozás és élet kincseiért, melyeket tartalmaz és őriz.

Közönséges, józan nézet a bibliáról.

(Herford Brooke után.)

Némelyek azt hiszik, hogy az unitáriusok a bibliát nem használják: mások azt, hogy *saját* bibliájuk van. A tény pedig az, hogy mi a bibliát nemhogy elvetnők, hanem becsüljük ép úgy, mint más keresztények; olvassuk, mint hitünk szabályozóját, s az Istentől nekünk adott világosság mellett megérteni próbáljuk, hogy mi a biblia, és mit tanít. — Hiszszük, hogy a biblia természetéről alkotott nézeteink nagyon fontosak, s hogy a biblia helyes felfogása napjainknak egyik szüksége. Elmult már az idő, midőn az emberek csupán azt hitték, a mit másoktól hallottak. A vizsgálódás és kutatás korában élünk, midőn mindenki tudni vágyik: mi a ker. vallás, mi a biblia? S mivel azt ohajtjuk, hogy az emberek „mindeneket megpróbálva, megtartsák azt, a mi jó” — fel kell mutatnunk világosan az alapot, melyen a biblia, mint a „könyvek

könyve,“ mint a „kijelentések írott tára,“ méltán helyet foglal.

A nép nagy része tévesen azt véli, hogy a biblia egészen egy könyv. De bele tekintve azonnal látjuk, hogy nem kevesebb, mint 66 különböző könyvből áll, melyeket mintegy 40 szerző írt, kik különböző időben éltek mintegy 2000 év folytán s különböző nyelveken írtak. A biblia inkább egy irodalom, mint egy könyv. — Most már az a kérdés: mi köti össze mindezen könyveket; mi a közös elem bennök; miért gyűjtettek egy kötetbe? — E kérdésekre két feleletet találunk. — Egyik az, hogy e könyveket az előirt szerzők írták az Isten lelkének tollba mondása szerint, s hogy ennél fogva az egész biblia csakis tökéletes, ihlett igazságot tartalmaz. A másik az, hogy törvényadók, próféták s különösen Jézus által Isten az ő akaratát és igazságát kijelentette; ezeknek élete s tanításai „kijelentések“ voltak; és hogy a biblia, különböző könyveiben, elbeszéléseket tartalmaz ezen kijelentésekről s ama nép történetéről, melynek kebelében e kijelentések történtek. Azt hisszük, hogy e második az igaz felelet, azaz, úgy tekintjük a bibliát, mint az Isten által az ember számára időnként tett kijelentésekről szóló tudósításokat.

Hogy tisztábban megértsük, — szólni fogok először az ihletett emberekről, kiktől a kijelentések jöttek; másodszor azokról, kik e kijelentéseket írásba tették.

„Minekutánna sok izben és sokképen szólott az Isten régen az atyáknak a prófétákban: azon napok végén szólott nekünk az ő fia által,“ — e szavakkal kezdődik a zsidókhöz küldött levél. (I. r. 1—2. v.) Ez nagyon egyszerű és világos. Isten kezdettől fogva fejlesztette a tudást önmaga és akarata felől, a patriarchák, törvényadók és próféták által. Ezek ihletve voltak, azaz, Isten szelleme, mely Krisztus szavai szerint megadattatik azoknak, a kik kéri, működött sziveikben úgy, hogy ez által tisztább tudatot nyertek Isten felől s mások fölött kiemelkedtek. Ezt ők elmondották az embereknek saját szavaikkal, s igyekeztek eszerint cselekedni. Egy próféta ihletve lehet a vallási igazság megismerésében, de egyéb dolgokban, — mint történelem, természettudomány — csak a többi emberekkel állhat egy színvonalon; sőt meglehet, hogy amaz

igazságot is csak tökélytelenül adhatja elő. Így találjuk ezt a bibliában is. Ábrahám ihletve volt az egy igaz Isten tudatával, mi arra ösztönözte, hogy más hazát keressen, hol népet alkothat e nagy igazság ismeretében; de Ábrahám még sem volt tökéletes. Mózes ihletve volt: — Isten örök törvényét megértve, népét kiszabadította, s egyesítve, nemzetté tette az ígéret földén. És így az általa adott törvény és tanítás egy kijelentés volt a nép számára; de Mózes mégis tévedett s nem mehetett be az ígéret földére. — Dávid is ihletve volt; ki olvashatná a zsoltárok és imák bámulatos kiömlését, anélkül, hogy érezné azokban az Isten szellemének hatását; de Dávid mégis bűnbe esett. Ugyanezt mondhatjuk a prófétákról is; egy sem volt tökéletes közölők, mégis kijelentéseket tettek. — Így vezette Isten az emberiséget fokonkint ama teljes kijelentésig, mely az Idvezítő által történt, ki Isten ígését nemcsak törékeny nyelven, hanem cselekedeteivel s egész élete által is hirdette.

Minthogy tehát mindezek saját korukban és kortársaik előtt *kijelentők* voltak: kérdés, hogyan terjedett tovább a kijelentett igazság, s hogyan lett a világ világossága?

Erre feleletül szolgálnak a biblia könyvei. Ezek tudósítanak a koronkénti kijelentésekről. Ezek bizonyítják, miként szállott át az Istenről való ismeret nemzedékről nemzedékre hagyományképen, mindig növekedve egyes történetek, zsoltárok és profécziák hozzá-adása által. Aztán egy új korszak kezdődött az evangéliummal, mely Isten szeretetét és kegyelmét hirdetve, valóban „öröm-ízenet“ volt az emberek fáradt fiainak és leányainak. Az apostolok szétjártak, tanítva és hirdetve az evangéliumot, s a mint az egyházak szaporodtak, lassanként előállottak az új hit iratai is. Először az apostolok által az egyházaikhoz írott levelek; azután elbeszélések a Jézus életéről és tanításairól, azután az apostolok cselekedeteinek története; míg végre a köz-szükség és ohaj következtében mindezek egy könyvbe gyűjtettek össze, melyet Uj-Testamentum név alatt ismerünk.

Így állott elő a biblia. Az elbeszélők vagy leírók azonban nem állítják, hogy ők ihletve lettek volna. Lukács, például, így kezdi evangéliumát: „Mivelhogy sokan hozzáfogtak, rendbefoglalni azon dolgok elbeszélését, melyek minálunk teljesen

bizonyosokká váltanak, amint előnkbe adták minekünk azok, a kik kezdettől fogva szemtanui és szolgálói voltak az igének: jónak látszott énnekem is, ki mindeneknek legelejétől fogva szorgalmasan végére jártam, azokat renddel leírni néked, nemes Theophilus, hogy azon tárgyaknak, melyekre tanítottál, alapos voltát megismerhesd.“ Egy szó sincs tehát az ihletés varázsáról. És a ki a négy evangéliumot átolvassa, látni fogja, hogy azok mind későbbi időben, különböző írók által emlékezetből vagy hallomásból tökélytelenül irt elbeszélések. Lényegben és általában egyeznek, de részletekben és szavakban eltérnek. Például, az egyik szerint *egy*, a másik szerint *két* embert gyógyított meg Jézus Gadarában; egyik szerint a Jerikóba menés közben, másik szerint onnan távozása közben gyógyította meg a vak Bartimeust; a keresztfeliratát mindenik különbözőleg adja stb. És így az egész biblián át megtaláljuk egyfelől az isteni kijelentés bizonyosságait, másfelől az emberi tökélytelenséget, feledékenységet és tudatlanságot. A vallás isteni, az ige Isten igéje, de a szavak az emberek szavai.

Sokan azt mondják, hogy e nézetek felforgatják a bibliát s hitetlenségre vezetnek. De ennek ellenkezője igaz. E nézetek rendithetlen alapra helyezik a bibliát s a hitetlenség fegyvereit önmaga ellen fordítják. Ha hinnünk kell, hogy a biblia az Isten tollba-mondása folytán iratott: akkor miért vannak benne hibák és különbségek? — hisz Isten mindent tud s az ő szelleme nem különbözhetik önmagától sem kicsinyben sem nagyban. Minden tévedés és hiba a könyv tekintélyét sérti s támadásnak és hitetlenségnek nyit utat. De tekintsük a bibliát a maga világosságában, s a nehézség megszűnik. Az Isten szelleme isten-ismeretre tanít, de nem világosítja fel az embert sem a csillagászat, sem a földtan felől. Valaki ihletve lehet a vallás igazságai fölismerésére és hirdetésére, de azért az emberi tudás más ágaiban lehet kevésbé bölcs, mint társai. — A bibliának, mint emberi műnek, ilyen felfogása csak emelheti annak tekintélyét és megbízhatóságát; mert a benne levő eltérések és különbségek bizonyítják, hogy pl. az evangéliumi elbeszélések nem „ravaszul kigondolt mesék,“ s nem is az írók előleges megegyezése folytán állottak elő, hanem függetlenül az emlékezetből és a hallomások szerint. Kevésbé fontos

dolgokban eltérnek egymástól, de a Jézus életének és tanításainak főbb pontjaiban egészen megegyeznek s így a Jézusban helyezett hitünknek rendithetlen alapot nyújtanak.

Még egy más ellenvetést szoktak tenni. Azt kérdezik ugyanis, hogy ha a bibliát nem teljesen isteninek tekintjük, honnan tudjuk, hogy abban mi a kijelentés, mi az isteni és igaz? Erre egy régi hymnus soraival felelünk: „a szóra lehell a szellem, s kideríti az igazat.“ Az a szellem, mely amaz idők embereit egykor mozgatta, ma is megtanítja az embereket az igazság megérzésére és felfogására. Isten kijelentései nem szólanak a hideg holt szívhez. A lélek, melynek nincs vallásos érzése és komolysága, nem hatolhat be a biblia mély kijelentéseibe. Minél komolyabban és mélyebben olvassuk, annál többet mond; és midőn a vallásos élet erősülése közben szerető szívvel olvassuk, Isten után tapogatózva: az igazság teljes világát deríti fel lelkünkben.

Ez a mi nézetünk a bibliáról, de azért a más nézetten levőket se vetjük meg; de ohajtjuk, hogy olvassuk azt mindnyájan saját világosságunk mellett, erősen vágyva megtanulni az igazságokat, melyekre tanít. Fogadjuk el vezetőnk gyanánt s kövessük az irányt, melyen Isten akaratát előttünk megjelöli. Hagyjuk el betűit s fogadjuk el szellemét; mert „a betű megöl, de a lélek megelevenít.“

